

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЧНИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан філологічного факультету

Ірина БОНДАРЕНКО

«22» серпня 2025 р.

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ІСТОРИЧНА ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

підготовки бакалавра
денної форми здобуття освіти

освітньо-професійна програма **Українська мова та література**

спеціалізації 035.01 Українська мова та література
спеціальності 035 Філологія
галузі знань 03 Гуманітарні науки

ВИКЛАДАЧ

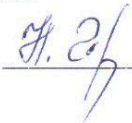
Меркулова Оксана Володимирівна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови

Обговорено та ухвалено
на засіданні кафедри української мови
Протокол № 1 від «22» серпня 2025 р.
Завідувач кафедри української мови

 Раїса ХРИСТІАНІНОВА

Погоджено
Гарант освітньо-професійної
програми

 Наталія ГОРБАЧ

2025 рік

Зв'язок з викладачем (викладачами):

E-mail: gorytsvit1977@gmail.com

Сезн ЗНУ повідомлення: <https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=2597>

Телефон: +380671609874

Інші засоби зв'язку: *Viber, WhatsApp* і навіть *Signal* – на вказаному мобільному номері

Кафедра: української мови, ауд. 237

1. Опис навчальної дисципліни

Мета викладання дисципліни: дати студентам глибокі знання з історії розвитку звукової системи, граматичної будови та словникового складу української мови від найдавніших часів до наших днів, підготувати їх до вивчення курсу історії української літературної мови, обґрунтувати мовні факти, процеси та закономірності розвитку сучасної української мови, проникнути в їх суть. Особливу увагу студенти мають приділити тим питанням історичної граматики, які мають важливе практичне значення при викладанні сучасної української мови, методам і прийомам реалізації відповідного програмового матеріалу в навчальних закладах.

Якщо ви, шановні третьокурсники, навчитеся розуміти природу й розвиток явища, це полегшить вам розуміння будь-якого мовного явища чи факту на сучасному етапі. Головне, що ви винесете з цього курсу, це відповіді на запитання «чому сьогодні так, а не інакше?».

За підсумками вивчення курсу ви знатимете:

- внутрішні чинники розвитку мови: прагнення до симетричності і подолання закладених у ній суперечностей, спонтанні зміни в артикуляції звуків, історію таких процесів, як асиміляція, дисиміляція тощо;

- ви **орієнтуватиметеся** і в зовнішніх чинниках розвитку мови (міжмовні контакти, вплив субстрата, мовна економія, суспільні, історико-культурні умови життя народу, які зумовлюють розвиток мови, зміни в її структурі).

За підсумками вивчення курсу ви неодмінно вмітимете:

- визначати** безпосередні причини, що викликали фонетичні, граматичні та інші зміни конкретних слів;

- розрізнявати** загальні закономірності розвитку й перебудови мовної системи;

- свідомо сприймати й аналізувати** будь-яке мовне явище в його минулому й на сучасному етапі.

А зараз – нові для всіх нас терміни та їх пояснення в реаліях нашої з вами дисципліни «Історична граматики української мови»:

пререквізити: у ході вивчення дисципліни ви спиратиметеся на знання із сучасної української мови (розділи «Фонетика», «Орфоепія», «Лексикологія», «Фразеологія», «Морфеміка», «Словотвір», «Морфологія»), орфографічно-пунктуаційного практикуму (тут – майже на всі розділи, бо ви нарешті зможете пояснювати, чому саме так, а не інакше ми пишемо сьогодні), почасти – на знання зі вступу до мовознавства (загальні теоретичні питання лінгвістики застосовуватимете в ході аналізу мовних фактів), старослов'янської мови (ми часто звертатимемося до неї, позаяк вона таки мала певний вплив на формування української мовної системи). Ну і, звичайно ж, діалектологія української мови, яку ви вивчили пів року тому й тепер вільно зможете впізнавати в діалектному мовленні давні елементи. А

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Силабус навчальної дисципліни

Історична граматики української мови

ще згадаєте розділи з давньої української літератури в курсі «Історія української літератури», бо саме тоді ви вперше побачили твори XI й пізніших кількох століть, писані давньою руськоукраїнською та середньоукраїнською мовами. І насамкінець трохи «зацепимо» в аналізі й історію України, коли говоритимемо про екстралінгвальні чинники розвитку нашої мови;

кореквізити: у цьому, п'ятому, семестрі ви матимете змогу застосувати щойно здобуті знання з сучасної української мови (розділи «Дієслово», «Прислівник», «Службові частини мови»);

постреквізити: знання з історичної граматики української мови стануть хорошим підґрунтям для більш усвідомленого засвоєння останнього розділу граматики сучасної української мови – «Синтаксис».

Паспорт навчальної дисципліни

Нормативні показники	денна форма здобуття освіти	заочна форма здобуття освіти
1	2	3
Статус дисципліни	Обов'язкова	
Семестр	5-й	-
Кількість кредитів ECTS	4	
Кількість годин	120	
Лекційні заняття	28 год.	-
Семінарські / Практичні	14 год.	-
Самостійна робота	78 год.	-
Консультації	ОЧНО: щосереди з 11.00 до 16.00, ауд. 237 (другий корпус) У режимі онлайн – за номером телефону в зазначених на початку месенджерів	
Вид підсумкового семестрового контролю:	екзамен	
Посилання на електронний курс у СЕЗН ЗНУ (платформа Moodle)	https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=2597	

2. Методи досягнення запланованих освітньою програмою компетентностей і результатів навчання

Компетентності/ результати навчання	Методи навчання	Форми і методи оцінювання
--	-----------------	---------------------------

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Силабус навчальної дисципліни

Історична граматики української мови

1	2	3
ЗК-2 Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності й досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної галузі, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності ЗК-5 Здатність учитися й оволодівати сучасними знаннями. ЗК-6 Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел. ЗК-10 Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. СК-1 Усвідомлення структури філологічної науки та її теоретичних основ. СК-2 Здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні. СК-7 Здатність до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних, літературних, фольклорних фактів, інтерпретації тексту українською мовою. СК-8 Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією для розв'язання професійних завдань.	Пояснювально-ілюстративний (бесіда, презентації) Метод проблемного викладення матеріалу (навчальна дискусія) Частково-пошуковий (робота з книгою, робота з фактичним матеріалом) Дослідницький (робота з фактичним матеріалом) Інтерактивні методи (case-метод, мозковий штурм) Практичні методи (вправи)	Оцінювання відбувається за накопичувальною системою балів, які ви можете отримати тільки в разі роботи як на практичному занятті, так і в ході виконання завдань для самостійної роботи

ПРН 2 Ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, зокрема з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати. ПРН 12 Аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють. ПРН 17 Збирати, аналізувати, систематизувати й інтерпретувати факти мови й мовлення й використовувати їх для розв'язання складних задач і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання. ПРН 19 Мати навички участі в наукових та/або прикладних дослідженнях у галузі філології. ПРН 20 Використовувати набуті знання, уміння й навички роботи з текстом для розв'язання комунікативних завдань з огляду на специфіку каналу його поширення та особливості аудиторії споживання.		
--	--	--

3. Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. ІСТОРИЧНА ФОНЕТИКА: СТАНОВЛЕННЯ, ВПЛИВИ, ЗВ'ЯЗКИ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Силабус навчальної дисципліни

Історична граматики української мови

Вступ. Предмет і завдання історичної граматики української мови. Формування фонологічної системи протоукраїнської мови. Найдавніші зміни у фонологічній системі праслов'янської мови. Предмет і завдання фонетики. Основні джерела дослідження історії української мови. Звуковий склад праїндоевропейської мови. Найдавніші зміни у фонологічній системі праслов'янської мови.

Перехідне пом'якшення під впливом *j*. Палаталізація приголосних [g],[k],[x] під впливом голосних переднього ряду. Найдавніші зміни у фонологічній системі праслов'янської мови. Перша палаталізація задньоязикових приголосних, її умови та наслідки. Друга палаталізація задньоязикових. Третя палаталізація задньоязикових. Сполучення [gv], [kv], [xv]. Інші зміни в системі голосних.

Змістовий модуль 2. ФОНЕТИЧНІ ЗМІНИ ПРОТОУКРАЇНСЬКОЇ ДОБИ

Формування фонологічної системи протоукраїнської мови. Закон відкритого складу та звукові процеси, пов'язані з його дією. Фонетичні закономірності, що склалися в праслов'янській мові; питання про причини їх виникнення. Зміни приголосних на межі складу. Поява додаткових голосних, приголосних. Втрата приголосного на кінці складу. Асимілятивно-дисимілятивні процеси в групах приголосних. Поява носових голосних. Монофтонгізація дифтонгів. Зміни сонантів [r], [l]. Розвиток протези. Групи приголосних [dl], [tl]. Приголосні перед голосними переднього ряду.

Фонетична система протоукраїнської мови раннього періоду. Зміна [je] в [o] на початку слова. Зміна голосних [e], [o]. Розвиток повноголосся. Рефлекси [ort], [olt]. Ранні рефлекси [ě]. Звук [o] з початкового [a] у словах іншомовного походження. Розвиток фарингального [h].

Змістовий модуль 3. ІСТОРИЧНА ФОНЕТИКА: ДАВНЬОРУСЬКОУКРАЇНСЬКА ТА СЕРЕДНЬОУКРАЇНСЬКА МОВА

Фонетичні зміни в давньоруськоукраїнській мові. Фонетична система давньоруськоукраїнської мови кінця X-поч. XI ст. Рефлекси зредукованих [ъ], [ь]. Зредуковані [ъ], [ь] у сполученні з [р], [л]. Зредуковані [ъ], [ь] після [р], [л]. Перебудова структури складу і слова. Чергування [o], [e] з нульовою фонемою. Подовження голосних [o], [e]. Розвиток приставного [i].

Наслідки занепаду зредукованих у системі консонантизму. Спрощення в групах приголосних. Поява вставних приголосних. Асимілятивно-дисимілятивні процеси. Депалаталізація. Втрата дзвінкості кінцевим приголосним. Зміна [л] і [в].

Фонетичні зміни в середньоукраїнській мові. Перехід [e] в [o]. Історія звука [ѣ] із проекцією на говори української мови. Історія етимологічних [і] та [ы].

Змістовий модуль 4. ІСТОРИЧНА МОРФОЛОГІЯ: СТАНОВЛЕННЯ ІМЕННИХ ЧАСТИН МОВИ ТА ДІЄСЛОВА

Іменник. Словотвір іменників. Граматичні категорії іменників. Типи відмін іменників української мови та провідні чинники їх становлення. Історія відмінкових закінчень іменників першої відміни. Історія відмінкових закінчень іменників другої відміни. Історія відмінкових закінчень іменників третьої відміни. Історія відмінкових закінчень іменників четвертої відміни. Займенник. Словотвір займенників. Історія форм особових та зворотного займенників. Історія форм предметно-особового займенника. Історія форм неособових займенників. Прикметник. Походження прикметника. Словотвір прикметників. Історія форм

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Силабус навчальної дисципліни

Історична граматики української мови

іменних прикметників. Історія форм членних прикметників. Історія форм ступенів порівняння.

Дієслово. Історія форм минулого часу. Історія форм умовного способу. Історія форм наказового способу. Інфінітив. Супін. Дієприкметник і дієприслівник. Граматичні категорії дієслова. Словотворення дієслів. Класи дієслів. Історія особових форм теперішнього часу. Історія форм майбутнього часу.

Змістовий модуль 5. ІСТОРИЧНА МОРФОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: СТАНОВЛЕННЯ ІНШИХ САМОСТІЙНИХ ТА СЛУЖБОВИХ ЧАСТИН МОВИ

Числівник. Походження числівника. Словотвір числівників. Історія форм числівника.

Прислівник. Службові слова. Становлення прислівника як частини мови. Відзайменникові прислівники. Відіменні прислівники. Віддієслівні прислівники. Походження та словотвірна структура службових слів. Класифікація службових слів за: похідністю / непохідністю; структурою; дистрибуцією.

Змістовий модуль 6. СИНТАКСИС

Синтаксис. Типи простих речень. Засоби вираження підмета у двоскладних реченнях. Різновиди присудків у двоскладних реченнях. Конструкції з атрибутивним, об'єктним, напівпредикативним та іншими значеннями. Односкладні речення. Просте ускладнене речення. Двоскладні речення зі сполучниковим та безсполучниковим зв'язком.

4. Структура навчальної дисципліни

Вид заняття /роботи	Назва теми	Кількість годин		Згідно з розкладом
		о/д.ф.	з.ф.	
1	2	3	4	5
Лекція № 1	Вступ. Предмет і завдання історичної граматики української мови.	2		Тиждень 1
Лекції № 2-3	Найдавніші зміни у фонологічній системі праслов'янської мови.	4		Тиждень 2,3
Практичне № 1	Перехідне пом'якшення під впливом j. Палаталізація приголосних [g],[k],[x] під впливом голосних переднього ряду. План 1. Перехідне пом'якшення під впливом j. Палаталізація приголосних [g],[k],[x] під впливом голосних переднього ряду. 2. Найдавніші зміни у фонологічній системі праслов'янської мови: палаталізації задньоязикових. Сполучення [gv], [kv], [xv]. Завдання 1. Добір індоєвропейських форм до	2		Тиждень 2

	українських слів і пояснення їх звукозмін. 2. Визначення праслов'янських форм українських слів. 3. Розкриття походження шиплячих і свистячих, пом'якшених звуків у давніх українських словах			
Лекція № 4	Закон відкритого складу та звукові процеси, пов'язані з його дією.	2		Тиждень 4
Лекція № 5	Фонетичні зміни в давньоруськоукраїнській мові.	2		Тиждень 5
Практичне № 2	Формування фонологічної системи протоукраїнської мови. Закон відкритого складу та звукові процеси, пов'язані з його дією. План 1. Фонетичні закономірності, що склалися в праслов'янській мові; питання про причини їх виникнення. 2. Зміни приголосних на межі складу. 3. Поява додаткових голосних, приголосних. 4. Втрата приголосного на кінці складу. 5. Асимілятивно-дисимілятивні процеси в групах приголосних. 6. Поява носових голосних. Монофтонгізація дифтонгів. 7. Зміни сонантів [r], [l]. Розвиток протези. 8. Групи приголосних [dl], [tl]. Приголосні перед голосними переднього ряду. Завдання 1. Визначення праслов'янських форм українських слів і пояснення їх складоподілу 2. Запис українською мовою слів із поясненням рефлексів приголосних звуків.	2		Тиждень 4
Лекції № 6,7	Наслідки занепаду зредукованих у системі консонантизму. Спрощення в групах приголосних. Фонетичні зміни в середньоукраїнській мові.	4		Тиждень 6, 7
Практичне № 3	Фонетична система протоукраїнської мови раннього періоду. Наслідки занепаду зредукованих у системі консонантизму. Фонетичні зміни в середньоукраїнській мові.	2		Тиждень 6

	План 1. Зміна [je] в [o] на початку слова, зміна голосних [e], [o]. 2. Розвиток повноголосся. Рефлекси [ort], [olt]. 3. Ранні рефлекси [ě]. 4. Звук [o] з початкового [a] у словах іншомовного походження. 5. Розвиток фарингального [h]. 6. Рефлекси зредукованих [ъ], [ь]. Зредуковані [ъ], [ь] у сполученні з [p], [л]. Зредуковані [ъ], [ь] після [p], [л]. 7. Чергування [o], [e] з нульовою фонемою. Подовження голосних [o], [e]. Розвиток приставного [i]. 8. Наслідки занепаду зредукованих у системі консонантизму. 9. Фонетичні зміни в середньоукраїнській мові. Перехід [e] в [o]. Історія звука [ѣ] із проекцією на говори української мови. Історія етимологічних [i] та [ы]. Завдання 1. Відтворення українською мовою праслов'янських слів із поясненням рефлексів голосних та приголосних звуків. 2. Добір українських відповідників із поясненням сильних і слабких позицій [ъ], [ь]. 3. Розкриття причини і наслідків занепаду редукованих у межах голосних звуків та в системі консонантизму. 4. Аналіз типів чергувань голосних та приголосних звуків у давніх українських словах. 5. Історико-фонологічний аналіз сучасного тексту.			
Самостійна робота № 1	1. Тестування в системі Moodle 2. Виконання практичних завдань (за навч.-метод. посібниками Г.Наєнко та О.Суховій, Ж.Колоїз, М.Брус).	17		
Лекції № 8, 9	Іменник, займенник, прикметник: становлення форм	4		Тиждень 8,9

Практичне №4	Іменник, займенник, прикметник: становлення форм План 1. Іменник. Словотвір іменників. Граматичні категорії іменників. Типи відмін іменників української мови та провідні чинники їх становлення. 2. Історія відмінкових закінчень іменників першої відміни. Історія відмінкових закінчень іменників другої відміни. Історія відмінкових закінчень іменників третьої відміни. Історія відмінкових закінчень іменників четвертої відміни. 3. Займенник. Словотвір займенників. Історія форм особових та зворотного займенників. Історія форм предметно-особового займенника. Історія форм неособових займенників. 4. Прикметник. Походження прикметника. Словотвір прикметників. Історія форм іменних прикметників. Історія форм членних прикметників. Історія форм ступенів порівняння прикметників. Завдання 1. Визначення типів відмінювання давніх українських іменників. 2. Розмежування іменників чоловічого, жіночого, середнього роду за давніми основами. 3. З'ясування способів словотворення давніх іменників. 4. Переклад конструкцій із давніми займенниками. Поділ займенників на розряди за значенням. 5. Поділ прикметників за структурою на членні й нечленні та за значенням – на якісні, відносні, присвійні. 6. Відмінювання й ступенювання давніх прикметників.	2		Тиждень 8
Самостійна робота № 2	1. Тестування в системі Moodle 2. Виконання практичних завдань із морфології іменних частин мови (за навч.-метод. посібниками Г.Наєнко та О.Сухої, Ж.Колоїз, М.Брус).	17		

Лекції № 10, 11	Дієслово: історія форм	4		Тиждень 10, 11
Практичне №5	Становлення дієслівних форм План 1. Історія форм минулого часу. 2. Історія форм умовного способу. Історія форм наказового способу. 3. Інфінітив. Супін. 4. Дієприкметник і дієприслівник. 5. Граматичні категорії дієслова. 6. Словотворення дієслів. 7. Класи дієслів. 8. Історія особових форм теперішнього часу. 9. Історія форм майбутнього часу. Завдання 1. Творення дієслівних форм теперішнього, минулого та майбутнього часів. 2. Розподіл дієслів за класами. 3. Переклад сучасною українською мовою речень із різними часовими формами дієслова. 4. Визначення граматичних ознак дієслів наказового й умовного способів 5. Утворення давніх дієприкметників та дієприслівників.	2		Тиждень 10
Лекція №12	Числівник: історія форм	2		Тиждень 12
Самостійна робота № 3	1. Тестування в системі Moodle 2. Виконання практичних завдань із тем «Дієслово» та «Числівник» (за навч.-метод. посібниками Г.Наєнко та О.Сухої, Ж.Колоїз, М.Брус).	17		
Практичне №6	Становлення числівника План 1. Походження числівника. 2. Словотвір числівників. 3. Історія форм числівника. Завдання 1. Розподіл числівників за типами відмінювання (іменниковим і прикметниковим). 2. Словотворення числівників.	2		Тиждень 12

	3. Відмінювання давніх кількісних, дробових та порядкових числівників. 4. Особливості перекладу давніх числівників.			
Лекція №13	Прислівник. Службові слова.	2		Тиждень 13
Лекція № 14	Синтаксис.	2		Тиждень 14
Практичне №7	Прислівник. Службові слова. Становлення синтаксичних одиниць. План 1. Становлення прислівника як частини мови. Відзайменникові прислівники. Відіменні прислівники. Віддієслівні прислівники. 2. Походження та словотвірна структура службових слів. Класифікація службових слів за: похідністю / непохідністю; структурою; дистрибуцією. 3. Синтаксис. Типи простих речень. Засоби вираження підмета у двоскладних реченнях. Різновиди присудків у двоскладних реченнях. 4. Конструкції з атрибутивним, об'єктним, напівпредикативним та іншими значеннями. 5. Односкладні речення. 6. Просте ускладнене речення. 7. Двоскладні речення зі сполучниковим та безсполучниковим зв'язком. Завдання 1. Поділ прислівників на розряди. 2. Визначення способу творення прислівників. 3. Морфологічний аналіз службових слів. 4. Особливості перекладу давніх руськоукраїнських речень сучасною українською мовою. 5. Синтаксичний аналіз.	2		Тиждень 14
Самостійна робота № 4	1. Тестування в системі Moodle 2. Виконання практичних завдань із тем «Прислівник», «Службові частини мови», «Синтаксис» (за навч.-метод. посібниками Г.Наєнко та О.Суховій, Ж.Колоїз, М.Брус).	17		

5. Види і зміст контрольних заходів

Вид заняття / роботи	Вид контрольного заходу	Зміст контрольного заходу*	Критерії оцінювання та термін виконання*	Усього балів
1	2	3	4	5
Практичне заняття 1	Виконання практичних завдань Питання для обговорення: 1. Перехідне пом'якшення під впливом j. Палаталізація приголосних [g],[k],[x] під впливом голосних переднього ряду. 2. Найдавніші зміни у фонологічній системі праслов'янської мови: палаталізації задньоязикових. Сполучення [gv], [kv], [xv].	Практичні вправи 1. Добір індоєвропейських форм до українських слів і пояснення їх звукозмін. 2. Визначення праслов'янських форм українських слів. 3. Розкриття походження шиплячих і свистячих, пом'якшених звуків у давніх українських словах	2,5-3 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, ґрунтовно пояснені; 2-2,4 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, але пояснені з окремими огріхами; 1,5-1,9 – мовні факти виокремлені / дібрані загалом правильно, пояснені з певними огріхами; 1-1,5 – мовні факти виокремлені / дібрані з помилками, покласифіковані та пояснені схематично 0-0,9 – допущено багато неточностей	3

			у доборі мовних фактів та їх поясненні	
Практичне заняття 2	Виконання практичних завдань Питання для обговорення: 1. Фонетичні закономірності, що склалися в праслов'янській мові; питання про причини їх виникнення. 2. Зміни приголосних на межі складу. 3. Поява додаткових голосних, приголосних. 4. Втрати приголосного на кінці складу. 5. Асимілятивно-дисимілятивні процеси в групах приголосних. 6. Поява носових голосних. Монофтонгізація дифтонгів. 7. Зміни сонантів [r], [l]. Розвиток протези. 8. Групи приголосних [dl], [tl]. Приголосні перед голосними переднього ряду.	Завдання: 1. Визначення праслов'янських форм українських слів і пояснення їх складоподілу 2. Запис українською мовою слів із поясненням рефлексів приголосних звуків.	2,5-3 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, ґрунтовно пояснені; 2-2,4 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, але пояснені з окремими огріхами; 1,5-1,9 – мовні факти виокремлені / дібрані загалом правильно, пояснені з певними огріхами; 1-1,4 – мовні факти виокремлені / дібрані з помилками, покласифіковані та пояснені схематично 0-0,9–допущено багато неточностей у доборі мовних фактів та їх поясненні	3
Практичне	Виконання	Завдання:	2,5-3 –	3

не заняття 3	практичних завдань Питання для обговорення: 1. Зміна [je] в [o] на початку слова, зміна голосних [e], [o]. 2. Розвиток повноголосся. Рефлекси [ort], [olt]. 3. Ранні рефлекси [ě]. 4. Звук [o] з початкового [a] у словах іншомовного походження. 5. Розвиток фарингального [h]. 6. Рефлекси зредукованих [ъ], [ь]. Зредуковані [ъ], [ь] у сполученні з [p], [l]. Зредуковані [ъ], [ь] після [p], [l]. Перебудова структури складу і слова. 7. Чергування [o], [e] з нульовою фонемою. Подовження голосних [o], [e]. Розвиток приставного [i]. 8. Наслідки занепаду зредукованих у системі консонантизму. 9. Фонетичні зміни в середньоукраїнській мові. Перехід [e] в [o]. Історія звука [ѣ] із проекцією на говори української мови. Історія	1. Відтворення українською мовою праслов'янських слів із поясненням рефлексів голосних та приголосних звуків. 2. Добір українських відповідників із поясненням сильних і слабких позицій [ъ], [ь]. 3. Розкриття причини і наслідків занепаду редукованих у межах голосних звуків та в системі консонантизму. 4. Аналіз типів чергувань голосних та приголосних звуків у давніх українських словах. 5. Історико-фонологічний аналіз сучасного тексту.	мовні факти виокремлені / дібрані правильно, ґрунтовно пояснені; 2-2,4 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, але пояснені з окремими огріхами; 1,5-1,9 – мовні факти виокремлені / дібрані загалом правильно, пояснені з певними огріхами; 1-1,4 – мовні факти виокремлені / дібрані з помилками, покласифіковані та пояснені схематично 0-0,9–допущено багато неточностей у доборі мовних фактів та їх поясненні	
--------------------	---	---	---	--

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Силабус навчальної дисципліни

Історична грамати́ка української мови

[illegible]

			у доборі мовних фактів та їх поясненні	
Практичне заняття 4	Виконання практичних завдань Питання для обговорення: 1. Іменник. Словотвір іменників. Граматичні категорії іменників. Типи відмін іменників української мови та провідні чинники їх становлення. 2. Історія відмінкових закінчень іменників першої відміни. Історія відмінкових закінчень іменників другої відміни. Історія відмінкових закінчень іменників третьої відміни. Історія відмінкових закінчень іменників четвертої відміни. 3. Займенник. Словотвір займенників. Історія форм особових та зворотного займенників. Історія форм предметно-особового займенника. Історія форм неособових займенників. 4. Прикметник. Походження прикметника.	1. Визначення типів відмінювання давніх українських іменників. 2. Розмежування іменників чоловічого, жіночого, середнього роду за давніми основами. 3. З'ясування способів словотворення давніх іменників. 4. Переклад конструкцій із давніми займенниками. Поділ займенників на розряди за значенням. 5. Поділ прикметників за структурою на членні й нечленні та за значенням – на якісні, відносні, присвійні. 6. Відмінювання й ступенювання давніх прикметників.	2,5-3 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, ґрунтовно пояснені; 2-2,4 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, але пояснені з окремими огріхами; 1,5-1,9 – мовні факти виокремлені / дібрані загалом правильно, пояснені з певними огріхами; 1-1,4 – мовні факти виокремлені / дібрані з помилками, покласифіковані та пояснені схематично 0-0,9–допущено багато неточностей у доборі мовних фактів та їх поясненні	3

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Силабус навчальної дисципліни

Історична грамати́ка української мови

	Словотвір прикметників. Історія форм іменних прикметників. Історія форм членних прикметників. Історія форм ступенів порівняння прикметників.			
Самостійна робота № 2	1. Визначення типів відмінювання давніх українських іменників. 2. Розмежування іменників чоловічого, жіночого, середнього роду за давніми основами. 3. З'ясування способів словотворення давніх іменників. 4. Переклад конструкцій із давніми займенниками. Поділ займенників на розряди за значенням. 5. Поділ прикметників за структурою на членні й нечленні та за значенням – на якісні, відносні, присвійні. 6. Відмінювання й ступенювання давніх прикметників.	1. Тестування в системі Moodle 2. Виконання практичних завдань із морфології іменних частин мови (за навч.-метод. посібниками Г.Наєнко та О.Суховій, Ж.Колоїз, М.Брус).	20 питань, по 0,1 бала за кожен правильну відповідь 8 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, добре покласифіковані, ґрунтовно пояснені; 6-7 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, але пояснені з окремими огріхами; 4-5 – мовні факти виокремлені / дібрані загалом правильно, але пояснені з певними огріхами; 2-3 – мовні	2 8

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Силабус навчальної дисципліни
Історична граматики української мови

			факти виокремлені / дібрані з помилками, пояснені схематично 1–допущено багато неточностей у добір мовних фактів та їх поясненні	
Практичне заняття 5	Виконання практичних завдань Питання для обговорення: 1. Історія форм минулого часу. 2. Історія форм умовного способу. - Історія форм наказового способу. 3. Інфінітив. Супін. 4. Дієприкметник і дієприслівник. 5. Граматичні категорії дієслова. 6. Словотворення дієслів. 7. Класи дієслів. 8. Історія особових форм теперішнього часу. 9. Історія форм майбутнього часу.	Завдання 1. Творення дієслівних форм теперішнього, минулого та майбутнього часів. 2. Розподіл дієслів за класами. 3. Переклад сучасною українською мовою речень із різними часовими формами дієслова. 4. Визначення граматичних ознак дієслів наказового й умовного способів 5. Утворення давніх дієприкметників та дієприслівників.	2,5-3 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, ґрунтовно пояснені; 2-2,4 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, але пояснені з окремими огріхами; 1,5-1,9 – мовні факти виокремлені / дібрані загалом правильно, пояснені з певними огріхами; 1-1,4 – мовні факти виокремлені / дібрані з помилками, покласифіковані та пояснені	3

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Силабус навчальної дисципліни

Історична граматики української мови

			схематично 0-0,9–допущ ено багато неточностей у доборі мовних фактів та їх поясненні	
Самостійна робота № 3	1. Творення дієслівних форм теперішнього, минулого та майбутнього часів. 2. Розподіл дієслів за класами. 3. Переклад сучасною українською мовою речень із різними часовими формами дієслова. 4. Визначення граматичних ознак дієслів наказового й умовного способів 5. Утворення давніх дієприкметників та дієприслівників.	1. Тестування в системі Moodle 2. Виконання практичних завдань із морфології іменних частин мови (за навч.-метод. посібниками Г.Наєнко та О.Суховій, Ж.Колоїз, М.Брус).	20 питань, по 0,1 бала за кожен правильну відповідь 8 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, добре покласифіковані, ґрунтовно пояснені; 6-7 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, але пояснені з окремими огріхами; 4-5 – мовні факти виокремлені / дібрані загалом правильно, але пояснені з певними огріхами; 2-3 – мовні факти виокремлені / дібрані з	2 8

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Силабус навчальної дисципліни
Історична грамати́ка української мови

			помилками, пояснені схематично 1–допущено багато неточностей у доборі мовних фактів та їх поясненні	
Практичне заняття 6	Виконання практичних завдань Питання для обговорення: 1. Походження числівника. 2. Словотвір числівників. 3. Історія форм числівника.	Завдання 1. Розподіл числівників за типами відмінювання (іменниковим і прикметниковим). 2. Словотворення числівників. 3. Відмінювання давніх кількісних, дробових та порядкових числівників. 4. Особливості перекладу давніх числівників.	2,5-3 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, ґрунтовно пояснені; 2-2,4 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, але пояснені з окремими огріхами; 1,5-1,9 – мовні факти виокремлені / дібрані загалом правильно, пояснені з певними огріхами; 1-1,4 – мовні факти виокремлені / дібрані з помилками, покласифіковані та пояснені схематично 0-0,9–допущено багато	3

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Силабус навчальної дисципліни
Історична граматики української мови

			неточностей у доборі мовних фактів та їх поясненні	
Практичне заняття 7	Виконання практичних завдань Питання для обговорення: 1. Становлення прислівника як частини мови. Відзайменникові прислівники. Відіменні прислівники. Віддієслівні прислівники. 2. Походження та словотвірна структура службових слів. Класифікація службових слів за: похідністю / непохідністю; структурою; дистрибуцією. 3. Синтаксис. Типи простих речень. Засоби вираження підмета у двоскладних реченнях. Різновиди присудків у двоскладних реченнях. 4. Конструкції з атрибутивним, об'єктивним, напівпредикативним та іншими значеннями. 5. Односкладні	1. Поділ прислівників на розряди. 2. Визначення способу творення прислівників. 3. Морфологічний аналіз службових слів. 4. Особливості перекладу давніх руськоукраїнських речень сучасною українською мовою. 5. Синтаксичний аналіз.	2,5-3 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, ґрунтовно пояснені; 2-2,4 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, але пояснені з окремими огріхами; 1,5-1,9 – мовні факти виокремлені / дібрані загалом правильно, пояснені з певними огріхами; 1-1,4 – мовні факти виокремлені / дібрані з помилками, покласифіковані та пояснені схематично 0-0,9 – допущено багато неточностей у доборі мовних фактів та їх поясненні	3

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Силабус навчальної дисципліни

Історична грамати́ка української мови

	речення. 6. Просте ускладнене речення. 7. Двоскладні речення зі сполучниковим та безсполучниковим зв'язком.			
Самостійна робота № 4	1. Походження числівника. 2. Словотвір числівників. 3. Історія форм числівника. 4. Становлення прислівника як частини мови. Відзайменникові прислівники. Відіменні прислівники. Віддієслівні прислівники. 5. Походження та словотвірна структура службових слів. Класифікація службових слів за: похідністю / непохідністю; структурою; дистрибуцією. 6. Синтаксис. Типи простих речень. Засоби вираження підмета у двоскладних реченнях. Різновиди присудків у двоскладних реченнях. 7. Конструкції з атрибутивним, об'єктивним,	1. Тестування в системі Moodle 2. Виконання практичних завдань із тем «Прислівник», «Службові частини мови», «Синтаксис» (за навч.-метод. посібниками Г.Наєнко та О.Суховій, Ж.Колоїз, М.Брус).	30 питань, по 0,1 бала за кожну правильну відповідь 5,5-6 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, ґрунтовно пояснені; 4-5,4 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, але пояснені з окремими огріхами; 3-3,9 – мовні факти виокремлені / дібрані загалом правильно, пояснені з певними огріхами; 2-2,9 – мовні факти виокремлені / дібрані з помилками, покласифіковані та	3 6

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Силабус навчальної дисципліни

Історична граматики української мови

	напівпредикативним та іншими значеннями. 8. Односкладні речення. 9. Просте ускладнене речення. 10. Двоскладні речення зі сполучниковим та безсполучниковим зв'язком.		пояснені схематично 0-1,9–допущено багато неточностей у доборі мовних фактів та їх поясненні	
ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ	ІСПИТ	Тестування в системі Moodle – 5 балів; практичний блок (аналіз речення: переклад, синтаксис, морфологія) за всіма рівнями – 23 бали; історико-фонологічний аналіз двадцяти слів – 12 балів (по 0,6 бала за кожне слово))	36-40 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, ґрунтовно пояснені; 28-35 – мовні факти виокремлені / дібрані правильно, але пояснені з окремими огріхами; 20-27 – мовні факти виокремлені / дібрані загалом правильно, пояснені з певними огріхами; 10-19 – мовні факти виокремлені / дібрані з помилками, покласифіковані та пояснені схематично	40

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Силабус навчальної дисципліни

Історична граматики української мови

			0-9 – допущено багато неточностей у доборі мовних фактів та їх поясненні	
--	--	--	--	--

Шкала оцінювання ЗНУ: національна та ECTS

За шкалою ECTS	За шкалою університету	За національною шкалою	
		Екзамен	Залік
A	90 – 100 (відмінно)	5 (відмінно)	Зараховано
B	85 – 89 (дуже добре)	4 (добре)	
C	75 – 84 (добре)		
D	70 – 74 (задовільно)	3 (задовільно)	
E	60 – 69 (достатньо)		
FX	35 – 59 (незадовільно – з можливістю повторного складання)	2 (незадовільно)	Не зараховано
F	1 – 34 (незадовільно – з обов’язковим повторним курсом)		

6. Основні навчальні ресурси

Основна:

- Брус М. Історична граматики української мови. Частина перша. Теоретичний матеріал. Тематичні таблиці : навчальний посібник. Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2024. 254 с.
- Брус М. Історична граматики української мови. Частина друга. Практичний матеріал. Термінологічний словник. Тестові завдання : навчальний посібник. Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2024. 156 с.
- Брус М. Історична граматики української мови. Частина третя. Хрестоматійні матеріали : навчальний посібник. Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2024. 128 с.
- Колоїз Ж. В. Історична граматики української мови : Практичний довідник. Кривий Ріг, 2014. 76 с.
- Німчук В. Історія української мови. Хрестоматія X-XIII ст. Житомир: Полісся, 2015. 352 с.
- Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова? Київ : Наукова думка, 1993. 200 с.

Рекомендована:

- Білоусенко П. І., Іншакова І. О., Качайло К. А., Меркулова О.В., Стовбур Л. М. Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси). Запоріжжя; Кривий Ріг : ЛПКС, 2010. 482 с.
- Меркулова О.В. З історії речовинних найменувань (суфікс **-(и)во** в українській мові). *Волинська філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика XXI століття: стан і перспективи* : зб. наук.пр. / упор. І.П. Левчук. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. Вип.17. С.202–211.

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Силабус навчальної дисципліни Історична граматики української мови

3. Меркулова О.В. Іменники з суфіксом **-єт/-ат/-ят-** в українській мові (назви істот). *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького національного університету* / зб. наук. праць. Вип. 13 / за заг. ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : КДПУ, 2015. С. 136–147.

4. Меркулова О.В. Nomina instrumenti з суфіксом **-ло** в середньоукраїнській та новій українській мові (1). *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Філологічні науки*. 2018. №2. С. 33–39.

5. Меркулова О.В., Приходько І.М. Назви голови та її частин в українській мові (XI – перша половина XX століть) *Львівський філологічний часопис*. 2022. Вип.12. С.110–119.

Інформаційні ресурси:

<http://litopys.org.ua/> – сайт, на якому є все найнеобхідніше для вивчення історичної граматики української мови (монографії, підручники, пам'ятки).

7. Регуляції і політики курсу

Відвідування занять. Регуляція пропусків.

Відвідування усіх занять є обов'язковим.

Відпрацювання пропусків – письмово, шляхом виконання практичних завдань.

Політика академічної доброчесності

Не списувати. Конкретніші пояснення та приклади з життя – усно на парах.

Чи можна користуватися інтернет-ресурсами? МОЖНА. АЛЕ! Тільки з відповідальним покликанням на авторів текстів.

Іспит – у письмовій формі. Списування карається заміною екзаменаційного білета

Структура екзаменаційного білета: – теоретичний блок (1 питання) – **5** балів; практичний блок (аналіз речення: переклад, синтаксис, морфологія) за всіма рівнями – **23** бали; історико-фонологічний аналіз двадцяти слів – **12** балів (по 0,6 бала за кожне слово)).

Використання комп'ютерів/телефонів на занятті

Можна. Але в розумних межах. Усне пояснення аспектів використання гаджетів – на парах, бо тут обмежений функціонал для більш широкого пояснення.

Комунікація

Усі аспекти нашого спілкування – див. сторінку Moodle
<https://moodle.znu.edu.ua/course/view.php?id=2597>.

**ЧИМ БІЛЬШЕ ЗАПИТАНЬ ВИ СТАВИТЕ ВИКЛАДАЧЕВІ,
ТИМ ГЛИБШИМИ БУДУТЬ ВАШІ ЗНАННЯ.**

Визнання результатів неформальної/інформальної освіти

Підтверджені сертифікатом виступи на конференціях, круглих столах з тематики, дотичної до проблематики цього курсу, будуть оцінені в 10 балів, які буде додано до суми балів, отриманих студентом протягом вивчення курсу.

ДОДАТКОВА ІНФОРМАЦІЯ

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Силабус навчальної дисципліни

Історична граматики української мови

ГРАФІК ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ НА 2025-2026 н.р. доступний за адресою:
https://sites.znu.edu.ua/navchalnyj_viddil/1635.ukr.html.

НАВЧАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ. Перевірка набутих студентами знань, навичок та вмінь є невід'ємною складовою системи забезпечення якості освіти і проводиться відповідно до Положення про організацію та методику проведення поточного та підсумкового семестрового контролю навчання студентів ЗНУ <https://lnk.ua/gk4x2wkVy>.

ПОВТОРНЕ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН. Наявність академічної заборгованості до 6 навчальних дисциплін (у тому числі проходження практики чи виконання курсової роботи) за результатами однієї екзаменаційної сесії є підставою для надання студенту права на повторне вивчення зазначених навчальних дисциплін. Процедура повторного вивчення визначається Положенням про порядок повторного вивчення навчальних дисциплін та повторного навчання у ЗНУ: <https://lnk.ua/9MVwgEpVz>.

ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ. Порядок і процедури врегулювання конфліктів, пов'язаних із корупційними діями, зіткненням інтересів, різними формами дискримінації, сексуальними домаганнями, міжособистісними стосунками та іншими ситуаціями, що можуть виникнути під час навчання, регламентуються Положенням про порядок і процедури вирішення конфліктних ситуацій у ЗНУ: <https://lnk.ua/EYNg6GpVZ>.

Конфліктні ситуації, що виникають у сфері стипендіального забезпечення здобувачів вищої освіти, вирішуються стипендіальними комісіями факультетів, коледжів та університету в межах їх повноважень, відповідно до: Положення про порядок призначення і виплати академічних стипендій у ЗНУ: <https://lnk.ua/ORVdWGwe3>; Положення про призначення та виплату соціальних стипендій у ЗНУ: <https://lnk.ua/3R4avGqeJ>.

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА. Телефон довіри практичного психолога **Марті Ірини Вадимівни** (061) 228-15-84, (099) 253-78-73 (щоденно з 9 до 21).

УПОВНОВАЖЕНА ОСОБА З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ ТА ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЇ

Запорізького національного університету: **Банах Віктор Аркадійович**

Електронна адреса: v_banakh@znu.edu.ua

Гаряча лінія: тел. (061) 227-12-76, факс 227-12-88

РІВНІ МОЖЛИВОСТІ ТА ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ. Центральні входи усіх навчальних корпусів ЗНУ обладнані пандусами для забезпечення доступу осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення. Допомога для здійснення входу у разі потреби надається черговими охоронцями навчальних корпусів. Спеціалізована допомога: (061) 228-75-11 (начальник охорони). Порядок супроводу (надання допомоги) осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення у ЗНУ: <https://lnk.ua/5pVJr17VP>.

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Силабус навчальної дисципліни
Історична граматики української мови

РЕСУРСИ ДЛЯ НАВЧАННЯ

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА: <https://library.znu.edu.ua/>. Графік роботи абонементів: понеділок-п'ятниця з 08.00 до 16.00; вихідні дні: субота і неділя.

СИСТЕМА ЕЛЕКТРОННОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАННЯ ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ (СЕЗН ЗНУ): <https://moodle.znu.edu.ua/>.

Посилання для відновлення паролю: <https://moodle.znu.edu.ua/mod/page/view.php?id=133015>.

ЦЕНТР ІНТЕНСИВНОГО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ:
<https://sites.znu.edu.ua/child-advance/>.